

Р. А. Арцишевський, член-кореспондент НАПН України, доктор філософських наук, професор, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м.Луцьк,
Р. М. Рославець, кандидат педагогічних наук, доцент, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

Використання принципу людиноцентризму в початковій школі **Using the principle lyudynotsentryzmu in elementary school**

У статті аналізується використання принципу людиноцентризму в початковій школі.

Ключові слова: людиноцентризм, початкова школа, навчально-виховний процес.

Annotation. This article analyzes the use of the principle of human centrism in elementary school.

Keywords: human centrism, primary school, educational process.

Одним з найголовніших завдань навчально-виховного процесу в початковій школі є формування світогляду, під яким ми розуміємо вищий рівень духовного осягнення дійсності та самосвідомості людини, в якій вона усвідомлює себе через свої взаємовідносини зі світом, включаючи природу і суспільство, та іншими людьми і на основі якої складається її життєва позиція, що знаходить свій вияв в її сталому свідомому ставленні до природи, суспільства, інших людей і самої себе [1, с. 71; 2; 4].

Завдяки формуванню світогляду здійснюється вимога системності освіти, згідно з якою, як писав Я. А. Коменський, «усе, що знаходиться у взаємному зв'язку, повинно викладатися у такому ж зв'язку» [7, с. 368]. Оскільки ж головними об'єктами людського пізнання є природа, суспільство і

людина, то світоглядна освіта, розкриваючи ці об'єкти та існуючі між ними взаємозв'язки, забезпечує також цілісність сприйняття й розуміння дійсності.

Найважливішим об'єктом (ланкою) пізнання в тріаді «природа-суспільство-людина» є саме людина, на чому неодноразово наголошував і В. О. Сухомлинський. Головним і найскладнішим для людини об'єктом пізнання, відзначав він, є сама людина [10, с. 481], і нічого цікавішого на світі немає [11, с. 381]. Без знань (і не лише знань) про людину, які є основою її самовиховання, не тільки «освіта не була б повною» [11, с. 387], а і взагалі неможливе формування цілісного світогляду. «Я вважаю, - писав павлівський педагог, - що школа лише тоді школа, коли головний предмет у ній - людинознавство, коли пізнання світу починається з пізнання людської душі і на основі цього пізнання формуються переконання і найголовніше - виховується здатність любити і ненавидіти. По суті виховання справжньої людини є одухотворення красою людського духу, — таке глибоке одухотворення, що маленька людина замислюється: хто я? Для чого я живу на світі?» [13, с. 156].

У своїх працях В. О. Сухомлинський звертав увагу також на те, що часто «ми, вихователі, забуваємо, що пізнання світу починається для маленьких дітей з пізнання людини» [9, с. 24], що «учень пізнає навколишній світ, але дуже мало пізнає і дуже мало знає себе» [16, с. 286], що «чим більше людина дізнається про навколишній світ, тим більше вона повинна знати про людину. Нехтування цим дуже важливим правилом порушує гармонію між знаннями і моральністю. Це явище я б назвав моральним невіглаством. Воно полягає в тому, що людина, маючи значне коло знань про навколишній світ, не знає суті людського ні в історичному, ні в суспільно-політичному, ні в духовно-психологічному, ні в естетичному аспектах» [11, с. 437].

На основі цих поглядів великого педагога і з врахуванням думок інших видатних представників гуманістичної педагогіки про надзвичайну важливість представлення знань про людину в змісті освіти нами було

розроблено і включено до складу головних методичних принципів світоглядної освіти [5; 6] і принцип людиноцентризму.

Реалізація цього принципу передбачає насамперед необхідність розкриття природи і сутності самої людини, головних людських якостей і відмінностей від інших живих істот і речей, розуміння людини як вищої цінності, мети усіх суспільних перетворень і міри всіх речей, тобто вироблення цілісного бачення людини як єдності її головних сторін (біологічної та соціальної, тілесної та духовної та ін.), сутнісних характеристик, сил і життєвих виявів (у практичній діяльності, духовному житті, спілкуванні). Водночас і всі інші проблеми, предмети і явища, які представлені в змісті світоглядної освіти, мають розглядатися не тільки самі по собі, а й через їх відношення до людини, її різноманітних потреб та інтересів, цілей та ідеалів. Без розкриття цього аспекту ніякі знання не можуть мати безпосереднього світоглядного значення.

Реалізація принципу людиноцентризму в початковій школі вимагає не тільки вироблення змісту і методів навчально-виховної діяльності з урахуванням потреб, інтересів і можливостей молодших школярів, і не тільки представлення знань про людину, але й інших форм її духовного осягнення: ідеалів, оцінок, мотивів і норм [3, с. 16-34], пов'язаної з людиною діяльності. У зв'язку з цим окрім питання «хто така людина?», розкриваються також і питання «яка вона?», «якою вона може чи повинна бути?», «у чому полягають і чим визначаються цінність і краса людини?», «чому кожна людина заслуговує на увагу і поважливе ставлення з боку інших людей?», «чому людина повинна бути відповідальною за свої дії, спрямовані на природу та інших живих істот?», «чому і як потрібно ставитися до інших людей по-людськи?» та інші.

Так, наприклад, аналізуючи на уроці вірш Василя Симоненка «Ти шлеш, що ти людина», з яким учні знайомляться вже в першому класі, пліжливо наголосити, що ви — учні - ще тільки-но підрастаючі люди і від вас самих значною мірою залежить, ким і якими ви станете в майбутньому.

Розкриваючи положення про цінність людини, також варто наголосити, що ця її цінність може зростати або зменшуватися в залежності від самої людини: від її вчинків, ставлень до інших людей, від того, чого вона досягла, що вона встигла і зуміла зробити не тільки для себе, а і для суспільства, в якому живе, для своєї Батьківщини.

Розповідаючи про красу людини, потрібно звернути увагу учнів на те, що ця краса є одним з найвищих проявів краси взагалі, що негарних людей немає, оскільки кожна людина гарна по-своєму, що її краса може виявлятися не тільки у зовнішності, а й у вчинках, в думках, у моральних якостях тощо, що потрібно намагатися бачити і відкривати в інших і в собі цю красу, берегти і примножувати її.

Так само важливо привчати дітей до того, щоб вони старалися робити людям добро, співчувати і допомагати їм не із-за якоїсь вигоди або користі, а керуючись високоморальними поняттями і гуманістичними нормами та принципами.

Як один із виявів принципу гуманоцентризму може розглядатися також принцип егоцентризму, який вимагає, щоб у процесі світоглядної освіти всі предмети розглядалися не тільки через їх відношення до людини взагалі, а й по відношенню до конкретної людини, у нашому випадку - учня. Це означає, що найоптимальнішою і найефективнішою світоглядна освіта може бути лише тоді, коли її зміст пов'язується з власний життєвими досвідом і особистими потребами кожного учня, коли цей зміст екстраполюється учнем на своє «Я», пов'язується ним з власними планами, бажаннями, інтересами тощо. Зрозуміло, що цього можна досягти лише за тієї умови, коли учень буде не лише об'єктом, а й суб'єктом освітнього процесу. Це передбачає, зокрема, розуміння учнем мети й необхідності світоглядної освіти, його прагнення до досягнення цієї мети, сформованість інтересу до світоглядних питань і навичок оволодіння світоглядним матеріалом.

У попереднє десятиріччя принципи світоглядної освіти, включаючи і принцип людиноцентризму, були реалізовані⁴ в змісті освітньої галузі

«Людина і світ» Державного стандарту початкової ланки освіти і в підручниках з курсу «Я і Україна», зокрема і в нашому варіанті підручників з цього курсу «Я і світ». На жаль, з не зовсім зрозумілих причин, при розробці (підготовці) нового варіанту цього стандарту замість освітньої галузі «Людина і світ», яка представляла природу, суспільство і людину в їх взаємозв'язках, були включені дві окремі освітні галузі «Природознавство» і «Суспільствознавство» («Громадянознавство»),

Таке розділення, на нашу думку, не є корисним і не сприяє формуванню цілісного світогляду. Навіть уявлення про природу не може бути сформоване у дітей достатньо повним і правильним, якщо вона розглядається лише сама по собі, безвідносно до суспільства і самої людини. Те ж саме можна сказати і щодо уявлення про суспільство. Що ж стосується людини, то при такому підході їй взагалі неможливо розкрити і досягнути, оскільки вона є не просто біологічною (живою) і соціальною (суспільною) істотою, а одночасно - біосоціальною, в якій природне і суспільне тісно переплітається і не існує одне без одного, породжуючи якісно відмінний від інших вимір буття - людський.

У ситуації, що склалася, велика надія покладається на вчителя початкових класів. Але ж, звичайно, вчителя творчого, небайдужого, вболіваючого за долю дітей, який добре усвідомлює важливість використання в своїй діяльності принципу людиноцентризму. Що ж стосується застосування конкретних методик реалізації названого принципу, то у вирішенні цього питання величезну допомогу може надати освітянський досвід видатних представників гуманістичної педагогіки, зокрема, Я. А. Коменського, К. Д. Ушинського, Януша Корчака, В.О. Сухомлинського та інших, які не тільки щедро ділилися зі своїми вихованцями розумом, але й віддавали їм свої серця.

Використані джерела

1. Арцишевський Р. А. Світоглядна освіта як головний чинник розвитку духовності / Р. А. Арцишевський // На шляху до Людини: вибрані педагогічні статті. - Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2011. - С. 69-76.
2. Арцишевський Р. А. Світогляд : сутність, структура, функції / Р. А. Арцишевський // Філософські студії : зб. наук, праць. - Луцьк, 2013. - Вип. 1. - С. 4—52.
3. Арцишевський Р. А. Світоглядна освіта : теорія, історія, методика : монографія / Р. А. Арцишевський. - Луцьк : СНУ імені Лесі Українки, 2013. - 304 с.
4. Арцишевський Р. А. В. О. Сухомлинський про духовний розвиток молодших школярів / Р. А. Арцишевський // Педагогічний дискурс : зб. наук, праць. - Вип. 10. - Хмельницький : Вид-во Хмельницької педагогічної академії, 2011. - С. 14-21.
5. Арцишевський Р. А. Методичні принципи світоглядної освіти / Р. А. Арцишевський // Педагогічний пошук. - 1999. — № 4. - С. 62-66.
6. Арцишевський Р. А. Методичне забезпечення світоглядної освіти / Р. А. Арцишевський // Педагогічна і психологічна науки в Україні : зб. наук, праць : у 5 т. : Т. 3 : Загальна середня освіта. - К. : Педагогічна думка, 2012. - С.115-127.
7. Коменский Я. А. Великая дидактика / Я. А. Коменский // Избранные педагогические сочинения : В 2-х т. : Т. 1. - М. : Педагогика, 1982. - С. 242-476.
8. Сухомлинський В. О. Думки про шкільне виховання / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5 т. : Т. 5. - К. : Рад. шк., 1976- 1977. -С. 378-392.
9. Сухомлинський В. О. Людина - найвища цінність / В. О. Сухомлинський // Там само. — Т. 5. - С. 446-472.
10. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Там само. — Т. 1. - С. 403-637.

11. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Там само. - Т. 3. - С. 283-582.
12. Сухомлинський В. О. Обережно : дитина! / В. О. Сухомлинський // Там само. - Т. 5. - С. 422^426.
13. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. О. Сухомлинський // Там само. - Т. 1. - С. 53-206.
14. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Там само. -Т. 3. - С. 5-279.